

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін
та фізичної підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Політологія»
вибіркових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Аеронавігація

за темою 6 - «Політичні еліти та політичне лідерство»

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2022 №8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.08.2022 №1

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2022 №8

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 10.08.2022 №1

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Кошева Ю.В.

Рецензенти:

1. Викладач Кременчуцького національного університету ім.М.Остроградського, к.пед.наук, доц., доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Сошенко С.М.
2. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, к.пед.н, викладач вищої категорії Кірюхіна М.В.

План лекції

1. Політична еліта та її роль у політичному житті.
2. Політичне лідерство. Основні типи лідерів.

Рекомендована література:

Основна

1. Конституція України. - К. 2011.
2. Погорілий Д.Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури. Фірма «Інкос». 2008. - 432 с.
3. Політична система сучасної України. Особливості становлення, тенденції розвитку. - К.,-1998.
4. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко. – 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. -736 с.
5. Політологія (за ред. Н.И. Сазонова).-Х., 2001.
6. Політологія /За ред. А.Колодій.- К., 2003.
7. Політологія /За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. -К., 2001.
8. Рудич Ф.М.Політологія. Підручник. - Київ.,-2005.
9. Себайн Д., Торсон Т. Історія політичної думки.-К., 1997.
10. Урін О.В. Політологія. Конспекти курсу лекцій з таблицями та схемами (шосте видання). - Кременчук.- 2010, - 323 с.
11. Шляхтун П. П. Політологія - К., 2007.

Додаткова

1. Головатий М. Проблеми і білі становлення української еліти //Нова політика, 1999.- №2.- С.45-50.
2. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство.-К.,1997.
3. Куць О. Етнополітичні аспекти розбудови української держави.-Х.,1999.
4. Мала енциклопедія етнодержавознавства.-К.,1996.
5. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу. Історична ретроспектива і сучасні реалії. К.,- 1998.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. В 2-х т. – К. 1994.
7. Приходько С.М. Політичні аспекти теорії еліти в українській сучасно-політичній думці ХХ ст. – К., 1999.
8. Гончарова О. С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. – Харків: Антиква, 2018. – 227 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://http://pidruchniki.ws/politologiya/>
2. <http://www.info-library.com.ua/>

Текст лекції

1. Політична еліта та її роль у політичному житті.

Еліта – “відбірене”, “вибране”, “краще” (з *фр.* “*elite*”). Політична еліта – це носії політико-управлінських якостей, людей які займають впливові позиції в суспільстві та мають можливість впливати на владу. Політичній еліті протистоїть КОНТР-еліта – опозиційна соціальна група, яка прагне впливати на владу, але ще не досягла цієї можливості. Концепції елітаризму різноманітні, з найдавніших часів, але перші **класичні теорії еліт** виникли в кінці XIX - на початку XX ст. Всі вони **мають спільні тези**: - управління не може здійснюватись всім суспільством, а потребує компетентної еліти;
- головним засобом досягнення мети у еліти є держава;

- **правляча еліта має три взаємозв’язаних елементи:**

↓	↓	↓
Політична еліта – Носії влади, яка є частиною правлячої еліти	Бюрократична еліта – чиновники, які забезпечують виконання державних функцій	Комунікаційна, ідеологічна еліта - представники науки, культури, релігії, Змі.

Класичні концепції еліт Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельса заклали основи “макіавеллістської школи”, яка сучасними вченими критикується за ігнорування демократичних, ліберальних цінностей, цинічне ставлення до боротьби за владу.

Основні ідеї класиків теорій елітаризму

Г. Моска (1858-1951)	В. Парето (1848-1923)	Р. Міхельс (1876-1939)
- за будь-якої форми правління влада – у організованої мен-шості, “правлячого класу”, у суспільстві;	- за правління відбірної, яка наділена особливими психологічними, соціальними	-автор “залізного закону олігархії”: - демократія суворо обмежується елітарною меншістю, безпосереднє

<p>- дві тенденції:</p> <p>- аристократична (спадкова влада знаті);</p> <p>- демократична (оновлення еліти талантами знизу);</p> <p>- всі політичні формули поділяються на два типи. В основі - віра в надприродне та принцип раціональної очевидності.</p> <p>- “Юридичний захист”, правова держава, з опорою на “баланс соціальних сил” і на право, яке забезпечує справедливість між управляючими та підлеглими.</p> <p>Політична еліта має спиратись на принцип законності, ідеї, які сприймаються управліннями і підлеглими.</p>	<p>якостями;</p> <p>- еліта поділяється на правлячу та не правлячу еліту;</p> <p>- історія – цвинтар аристократії;</p> <p>- щоб зберегти порядок, народу потрібна релігія, а правителем – розум!</p> <p>Якщо виникає потреба зміни декого з еліти – гуманний спосіб – заслання, негуманний - вбивство.</p> <p>Теорія еліт Парето була використана Беніто Муссоліні під час фашистської диктатури в Італії 1922р., від чого сам автор відчув себе “щасливим, і як учений бо його ідеї підтвердились”</p>	<p>панування мас технічно неможливе, призводить до загибелі демократії.</p> <p>- демократія, щоб зберегти себе, досягти стабільності вимушена створювати організацію, виокремлювати еліту, активну меншість!</p> <p>Початок утворення професійного керівництва означає початок кінця демократії.</p> <p>Демократичний принцип влади більшості відкидався, еліта – це “каста”, а маси – “демократична декорація”;</p> <p>- еліта має три складові: політична еліта, бюрократична, комунікаційна та ідеологічна</p>
---	--	--

В сучасній політології поширені інші концепції еліт:

Сучасні теорії еліт

Ціннісні теорії	Елітарної демократії	Плюралістичні (функціональні)	Ліволіберальні теорії
- еліта – головна конструктивна сила суспільства, яка	- демократія – це конкуренція між потенційними керівниками за довіру виборців;	- заперечується еліта як привілейована група, існує багато еліт, жодна	влада – це піраміда трьох рівнів: нижнього (пасивна маса), середнього

<p>володіє високими здібностями і діє на людей як магніт.</p> <p>- Панівне становище еліти в інтересах всього суспільства, – це “мотор історії”!</p> <p>Формування еліти – результат природного відбору суспільством найбільш цінних представників;</p> <p>Дійсна еліта не панує, а керує масами з їхньої згоди, що виявляється на виборах.</p>	<p>еліта не тільки має управляти, а й захищати демократичні цінності;</p> <p>- стримувати прояви масового тиску, емоційної невірноваженості, радикалізму.</p> <p>Еліта консервативніша у визнанні і реалізації соціально-економічних прав громадян на працю, страйк, соціальне забезпечення.</p>	<p>з яких не здатна домінувати в усіх сферах життя;</p> <p>- кожна з елітних груп (професійних, регіональних), виділяє власну еліту, яка захищає цінності;</p> <p>- референдуми, вибори дозволяють тримати еліти під контролем мас.</p> <p>Відмінності між елітою і масою відносні.</p> <p>Головний суб’єкт політичного життя – не еліта, а групи інтересів, доступ до еліти – знання.</p>	<p>(групові інтереси) та верхнього (елітарного).</p> <p>- можливість впливу на еліту виборами обмежені. Заняття ключових позицій в економіці, політиці забезпечує владу.</p> <p>- Вихідці з народу потрапляють в еліту лише за протекцією, своїм місцем в ієрархії, на що шансів небагато.</p> <p>- Сучасна політична еліта за ринкову економіку, демократію, тому на неї й надія.</p>
---	--	--	--

Як відомо, **еліта визначається за двома критеріями: формальним** – за офіційним становищем, що його посідають певні особи, та **ціннісним** – за суспільним авторитетом, здобутим незалежно від формального (офіційного) статусу. Нині в країні елітою вважають представників влади, поп-зірок, нових “бізнесменів” та ін. Немає тут багатьох з тих, хто досяг визначних успіхів у своїй діяльності, має широке визнання в країні і до думки кого прислухаються, а головне – для кого інтереси нації та народу пріоритетні та самодостатні.

Політична практика в Україні доводить: розподіл і реалізація влади зовсім не передбачає психології рівноправної участі в цьому процесі всіх громадян. Сучасна правляча еліта може стати авторитетною лише тоді, коли підвищить ефективність своїх політичних і економічних рішень, котрі будуть сприяти досягненню стабільності в суспільстві і подоланню глибокої кризи, стресових ситуацій серед її громадян. Можливо це досягти, коли психологія владного інтересу буде формуватися на демократичних, високогуманних засадах поваги та любові до людини.

Багато політологів вважають, що нинішня політична еліта України – **це еліта за формальною ознакою** – переважно, якщо не винятково. Загальним визнанням, авторитетом та відчутною підтримкою з боку суспільства вона не користується. В Україні, на відміну від країн Центральної Європи та Балтії, дотепер не відбулася зміна “критичної маси” політичної еліти.

Процес політичної елітаризації в Україні має свої особливості:

По-перше, глибока і багатовимірна економічна криза доповнюється та посилюється управлінською безпорадністю керівної політичної еліти і аж ніяк не формує логіку дій останньої.

По-друге, економічна криза багато в чому старіша за українську незалежність, а комплекс проблем (і не тільки економічних), що спостерігаємо, значно перевершує сучасні можливості держави.

По-третьє, українське суспільство політично розколоте. Протистояння різних сил та угруповань значно знижує ефективність політико-управлінської діяльності політичних еліт.

По-четверте, декларації лідерів і їхні практичні дії разюче розходяться.

По-п'яте, в масовій свідомості влада дедалі більше оцінюється з недовірою, а її дії зустрічають прихований спротив у різних формах. Тому сама влада дуже часто є джерелом напруженості, яке зростає в міру зростання недовіри до неї та її дій. Це дає підставу зробити висновок про зростання саморуйнівної діяльності політико-елітарних структур, про цілу серію штучно викликаних бюрократією перманентних криз у взаємовідносинах всередині політичної еліти, а також між суспільством та правлячою політичною елітою.

Отже, українська еліта сьогодні недостатньо закорінена в українстві культурно, ідейно і – як наслідок – політично. Створити чітку теорію політичної елітаризації суспільства та систему підготовки кадрів для нової демократичної України навряд чи вдасться без теоретичного осмислення проблем, пов'язаних з формуванням якісно нової політичної еліти і

громадянського суспільства, з творенням власної моделі демократичної системи.

2. Політичне лідерство. Основні типи лідерів.

Поняття “лідер” (англ. “*leader* – “*провідник*”, “*керівник*”) існує стільки скільки існує людство. Політичне лідерство з давніх часів грало вирішальну роль в людській історії, а політична наука завжди відводила йому належне місце.

У політологічному аспекті лідерство визначають:

- як вплив на інших людей; як управлінський статус, тобто позиція, пов'язана з винесенням управлінських рішень;
- як зразок поведінки та організації певної групи осіб і здатність реалізувати їхні вимоги в державних структурах;
- як бізнес, підприємництво в межах політичного ринку.

Політичне лідерство — це суспільно-політичний інститут (процес), за якого одна, а іноді й декілька осіб беруть на себе роль глави, керівника, провідника певної соціальної групи, політичної партії, громадсько-політичної організації чи руху, держави або суспільства в цілому. У політичній науці існує багато теорій, концепцій. і трактувань лідерства. В той же час, теорії політичного лідерства мають певні особливості, деякі з них слід виділити:

Погляди на політичне лідерство

Н. Макіавеллі	Ф. Ніцше	К. Маркс
В основі людської природи – інтерес, жаждоба влади, наживи. Політичний лідер використовує будь-які засоби для збереження свого панування, від зради до насильства.	Лідер – вищий біологічний тип людини, який ігнорує мораль, культуру. Лідер має бути вищим повсякденності, здатним нею володіти й керувати, а для цього необхідно самовиховання, щоб знищити в собі раба.	Лідер – виразник інтересів і волі класу, особистість може відігравати позитивну роль в історії за підтримкою широких верств населення та сприятливих умов.

Типологія політичного лідерства за М. Вебером будується на типах **суспільного правління: традиційне** (основа-віра), **раціональне-легальне** (основа – законодавство), **харизматичне** (основа – особливий „дар

благодаті”, авторитет).

Різновиди лідерства залежно від стилю керівництва:

↙	↓	↓	↘
Диктаторський (на засадах страху)	Автократичний (на засадах авторитету)	Плутократичний (на засадах багатства)	Демократичний (на засадах співробітництва)

В сучасній політичній науці існує декілька концепцій політичного лідерства, які розкривають його різні грані:

Теорія рис лідерства. За цією теорією лідер повинен володіти певними рисами. Він має глибше та масштабніше мислити, вміти швидко знаходити вихід із певних ситуацій тощо. Якісна перевага – це продуктивність ідей. Людина мусить оволодіти вмінням уникати, а в разі необхідності розв'язувати конфлікти; мати “підхід” до людей, до їхніх проблем і питань, що потребують вирішення. Лідера характеризують високий рівень інтелекту, нестандартне мислення. Усе це має витворити нову якість, що забезпечує лідерові здатність уміло вирішувати весь комплекс проблем, беручи до уваги не лише поточну ситуацію, а й можливі наслідки своїх дій у майбутньому.

Ситуаційна концепція. Лідер діє в межах певної ситуації, він необхідний як рушій, що розв'язує актуальну проблему.

Теорія послідовників. Політичне лідерство розглядається як особливі відносини між лідером і підлеглими або тими, хто його обрав чи на нього впливає. Ці відносини можуть бути **односторонніми** (коли впливає лідер), що залежить від рівня концентрації влади в лідера та рівня його політичної ваги, а також особистих якостей; **двосторонніми**, коли на лідера впливають його послідовники, а не тільки лідер впливає на них.

Психологічні концепції лідерства. Вони ґрунтуються на вченні **3. Фрейда**. Згідно з ним в основі лідерства — певне лібідо, здебільшого підсвідоме почуття сексуального характеру. Воно виявляється в бажанні перебороти певні комплекси й табу, досягти більшого. Лідерові необхідно підтримувати врівноважені стосунки з масою, бути здатним стримувати її агресивні настрої.

В політології існує декілька підходів до визначення політичного лідерства.

По-перше, визначення лідерства як впливу на інших людей. Соціолог Людвіг Едінгер відзначає, що «лідерство - це вплив, авторитет,

влада і контроль над іншими». Однак лідерство забезпечує не будь-який вплив. Для лідерства характерно три особливості впливу: **вплив повинен бути постійним**. Політичними лідерами не можна вважати людей, які зробили хоча і великий, але разовий вплив на політичні процеси.

- **Керівний вплив лідера здійснюється на всю соціальну спільність, організацію, суспільство**. Особливість політичного лідера - широта впливу на всі об'єднання людей.

- **Відносинам лідера і послідовників притаманна нерівність у взаємодії, однозначне спрямування впливу**.

По-друге, політичне лідерство – це управлінський статус, соціальна позиція, зв'язана з прийняттям владних рішень, це керівна посада. Заняття в такій системі позицій, зв'язаних з виконанням управлінських функцій і дає людині статус лідера.

По-третє, політичне лідерство - це особливого роду підприємництво, здійснюване на політичному ринку, при якому політичні підприємці в конкурентній боротьбі за керівні посади обмінюють свої програми рішення суспільних проблем і передбачувані засоби їх реалізації. Специфіка політичного підприємництва полягає в персоналізації політичного лідера

По-четверте, політичний лідер – це символ зразок політичної поведінки соціальної верстви, групи, здатних реалізувати їх і інтереси із допомогою влади. На відміну від лідерства, політичне керівництво допускає досить жорстку і формалізовану систему відносин панування-підпорядкування. В протилежність такій точці зору стверджується, що лідерство будується па базі керівної функції, однак важливу значимість мають суб'єктивні якості політичного лідера з самим народом. Таке тлумачення політичного лідерства іде в розріз зі всією традицією розуміння політичного лідерства: традиція однобічно розглядає явище, недооцінює провідної ролі формально-посадового статусу у виконанні функцій лідерства. Адже в сучасному суспільстві, не спираючись па організацію, на засоби масової інформації, навіть особа, яка обдарована видатним хистом, не спроможеться стати політичним лідером.

Політичне лідерство на рівні політичних рухів виконує різноманітні функції, зв'язані з домаганням на владу конкретних соціальних верств. Тут принципове значення мають не стільки особисті якості лідера, скільки спроможність адекватно відображати інтереси частини населення, яке його підтримує, тобто уміння сформулювати такі інтереси у вигляді конкретних політичних вимог і сформулювати їх, якщо вони не розвинуті, визначити

тактику боротьби і ефективні засоби їх задоволення.

Часто-густо політичне лідерство змішують з політичним авторитетом. Справді, політичний лідер має авторитет, володіє тими якостями, що дадуть йому можливість висуватися серед навколишніх, згуртовувати однодумців. Але авторитет – це лише приклад, вага в суспільстві. Авторитет (від лат. *auctoritas* – *судження, вплив, вага, приклад*). Значення поняття влада з'явилося як перенос понять повага, престиж, вплив на посадовий статус особи (установи). Авторитет – одна з основних форм здійснення влади, з допомогою якої забезпечується контроль за діями людей та їх погодження в загальних і в індивідуальних інтересах. Авторитет відрізняється від політичного впливу прямим характером впливу на людську діяльність, отримуючим форму директиви, наказу або розпорядження.

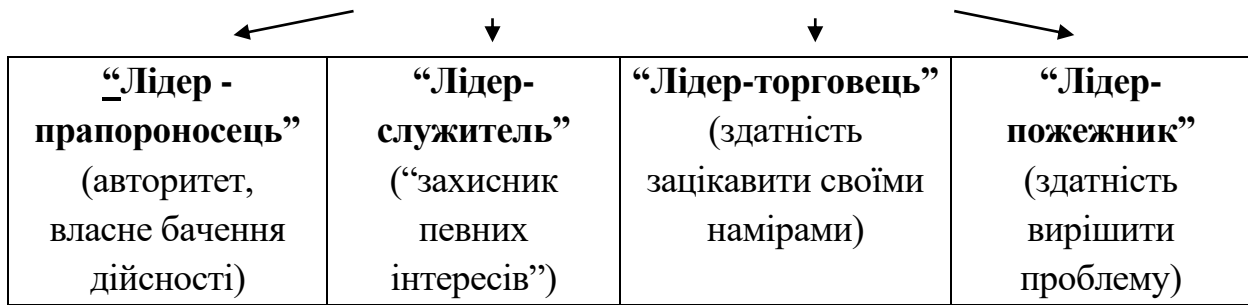
Основні функції політичного лідерства:

- інтеграції суспільства, об'єднання довкола спільних завдань, цінностей;
- знаходження оптимальних рішень;
- захисту беззаконня, підтримки суспільного порядку;
- налагодження постійного зв'язку з масами;
- генерування оптимізму і соціальної енергії, мобілізація мас на реалізацію політичних цілей;
- легітимізація лідерства, політичного устрою.

Соціальна значущість політичного лідерства залежить від рівня політичної культури й активності громадян. Відповідно і рівень лідерів загальнодержавного, регіонального, місцевого, міжнародного масштабів в значній мірі залежить від сукупності політичних, економічних, духовних факторів певного історичного періоду, менталітету народу, демократичних традицій суспільства.

Визначальну роль відіграють епоха, країна, рівень цивілізованості її населення. Наприклад, під час революційних потрясінь лідерами частіше за все становляться “красномовні сміливці” – руйнівники, популісти-рятівники, “ображені” та “герої”. В період стабільності на перший план виходять конструктивні фахівці, розумники-професіонали, або представники впливових політичних сил, здатних з використанням відповідних технологій “розкрутити” свого лідера.

Деякі фахівці виділяють 4 збірних образи лідерів

Таким чином, поведження лідера залежить як від його особистих якостей, рівня розвиненості суспільства, історичного періоду та конкретної ситуації.